

Buzogány Dezső

Kolozsvár

Teológia nemcsak lelkészeknek, teológia az egyetemen

A vitaindítóra kapott idő rövidsége miatt hadd ne térjek ki a cím első felére (Teológia nemcsak lelkészeknek) és szűkítsem le ezt az általános témát arra a részterületre, amelyet a cím második fele határol körül: *teológia az egyetemen*. Itt tehát nem valamelyik egyetemi szintű lelkészképző teológiai oktatásáról van szó, hanem világi-állami egyetemen folyó teológiai képzésről. Manapság már sok romániai egyetemen van teológiai képzés: ortodox, római katolikus, baptista stb., de csak két egyetemen történik református teológiai oktatás: a PKE-en, és a BBTE Református Tanárképző Karán, ezt utóbbin akkreditált alapképzés, mester- és doktorképzés keretében. Az alábbiakban azon tapasztalataim közül osztok meg veletek néhányat, amelyeket ez utóbbi Karon szereztem, és pars pro toto beszél az általános témáról.

Az intézmény

BBTE Református Tanárképző Kara: világi intézményrendszerbe épült, külön működési szabályokkal, egyháztól sok tekintetben független, az egyháznak felügyeleti joga van a református hitvallási kérdéseket illetően. A Kart 1993-ban szervezte meg az Erdélyi Református Egyházkerület, a BBTE és az Oktatási Minisztérium, azzal a céllal, hogy vallásánárokat képezzen a református egyház számára. Megszületése a PTI épületéhez és felsőoktatási struktúrájához kapcsolódott szinte tíz esztendeig, ebből pedig jó néhány (sok esetben egyenesen szándékos) félreértés született. Polytonossága nem, csak történelmi hagyománya volt, ezért strukturálisan nem igazán tudott beilleszkedni az 1989 utáni református egyházba, a megalapítást követően pedig nem történt meg az intézmény törvényi szabályozása sem a kerület, sem a Teológia felé, intézményi viszonyrendszerét csak az alapítás idején megfogalmazott vázlatos elvi keretegyezmény írta körül. Egy épületben működött emezzel, viszont idegen testként: sem integrálódni nem tudott, sem külön önállósulni. Erre még ráterhelődött az Oktatási Minisztérium felé tekintő akkori rendezetlen jogi állapota is. Nemsokára pedig az egyház is kivonult mögüle és megmaradt magára hagyatva egy másik, ezennel világi egyetem karaként, amelynek ugyancsak nem volt hagyománya a teológia kari szinten történő differenciált oktatása.

Mindezek ellenére, úgy gondolom, létjogosultsága volt, történelmi okok miatt is, hiszen az egyház életéből kiirtott egyházi kötődésű iskolamestereket, vagy a későbbi kántortanítókat valamilyen formában pótolni kellett. A Kar 2002-ben székhelyet kapott a BBTE-től, ennek egyik épületében. Azóta rendezettebb viszonyok között működik. Jelezzük, hogy ez idáig egyházunk egyetlen akkreditált felsőoktatási intézménye, és itt mindenütt érvényes egyetemi oklevelet szerezhetnek nemcsak a mi diákjaink, hanem a PKE végzős hallgatói is, de nem kevés azon teológusok száma sem, akik egyházi engedéllyel licensz vizsgára álltak és állnak.

A megalapítás idején egyházi vezetésünk tehát nem sietett jogilag szabályozni sem az itt végzett hallgatók egyházi jogállását, sem az intézmény viszonyrendszerét egyházi közegben. Ez pedig később igen megbosszulta magát, nem beszélve arról, hogy a jogi tisztázatlanság miatt az elmúlt évek során többször is misztifikálás áldozatává esett avégre, hogy a rosszindulatúnak is nevezhető félretájékoztatások annál hihetőbbek le-

gyenek (ellentológia). A rendezés elmaradásának áldatlan következményével még ma is szembesülünk, amikor a végzősök egyházi integrációjáról hallunk, vagy a két intézmény közötti áthallgatás kérdéskörével találkozunk: az akkreditált Kar (félhivatalosan) elfogadja a Teológián tanított tárgyak vizsgaeredményeit, diszciplinától és tanártól függetlenül, a nem akkreditált Teológia viszont a Karon végzett diáktól felvételt vár el és első évtől végigjárta vele az egész öt évre terjedő képzési útvonalat.

A tanári kar

Tanári kara ugyancsak vegyes: magvát és gerincét képezik a lelkészképző intézetben lelkészi, majd az egyetemen tanári képesítést szerzett kollégák (voltaképpen a volt vallás-tanári szak lelkészjellegű személyek köré szerveződött hajdanán), körük rendeződnek a nem lelkészi végzettségű tanárok a specifikus pedagógiai-zenei tárgyak képzésére, és két tanszék keretén belül fejtik ki tevékenységüket. Tanáraik, valamennyi fokozaton, megfelelnek a felsőoktatási törvény eléggé szigorú követelményrendszerének. A lelkészjellegű tanárok egyházi jogállása ugyancsak rendezésre vár (talán még a Teológián is), néhány korlátozó intézkedés született e kérdésben, de átfogó jogrendszer nem.

A diákok

Alább azt mondtam, hogy megalapításakor egyházunk az Intézmény feladatául a vallás-tanárok képzését tette, hogy az időközben kiesett kántortanítói intézményt református értelmiségivel próbálja meg pótolni. Az innen kikerülő diákok elődei tehát a 17–18. századi iskolamesterek, akik tanítóskodással anyagi feledetet szerettek volna gyűjteni külföldi tanulmányaik folytatásához. Itt engedjete meg nekem egy rövidke történelmi visszapillantást.

Tanítómesterünk, a történelem

A tanítói megbízás nem volt végleges, egy-két esztendőre terjedt, hiszen a gyülekezet csak részben tudta biztosítani megélhetésüket, ezért arra többnyire csak egyedülálló személyek jelentkeztek. A korabeli egyházi törvénykönyv a mestert a lelkész felügyelete alá osztotta be, tevékenysége tehát nem csak az iskolára szorítkozott. Természetesen elsődleges feladata az oktatás volt, de egyházi szolgálatot is kellett vállalnia, a harangozástól és énekvezérléstől el egészen a prédikálásig. Igaz, ez utóbbit csak az úrasztala mellől tehetette meg, és a lelkész előre elkészített prédikációját, illetve imádságát olvashatta csak fel. Azért történt így, mert képzettsége kisebb volt, szakszerű oktatást a teológia és gyakorlati teológia tárgyköréből nem kapott, nem is kaphatott koránál fogva sem. Ebből a templomhoz kötött szolgálatból is látszik, hogy valamennyi iskolamester mégiscsak a lelkészi szolgálatot látta társadalmi karrierje betetőzésének, és továbbtanult. Érthető ez, mert lelkészként biztosabb megélhetést jelentett számára a jól kiépített egyházi infrastruktúra (kúriaszerű lelkészi lakás, egyházi birtokok, pontra tett egyházi adózási rendszer, nemesi rangot biztosító rendi közösség, és persze sokat jelentett a neki kijáró társadalmi megbecsültség). Eközben a mesteri állás csak ideiglenes volt, a tanító sokszor az iskola épületének egyik helyiségében lakott, fizetése pedig legjobb esetben fele, rendszerint egyharmada volt a lelkészének. Emiatt sem volt igazán vonzó, erre családot nem lehetett ráépíteni, a főegyházi vezetés pedig nem vette jó néven, ha a mester véglegesen megtelepedett valamelyik gyülekezetben, sőt egyenesen rosszalotta, ha nem ment továbbtanulni lelkésznek. Annak ellenére tette ezt, hogy

a tanító állandó munkahelye és helyben lakása a település alapfokú oktatásának stabilizációját is jelenthette volna. Mindazonáltal van elég példa arra, hogy egyesek végleges állásként is el tudták képzelni a tanítószkodást: családot alapítottak, életre szóló hivatásnak tekintették az oktatást, és persze, tegyük hozzá, nyomorogtak.

Új, második szolgáló rend

Nos, a 17. században talán éppen ez a kialakulóban lévő jelentősebb számú állandó tanítói közösség, amely talán kényszerűségből, de mégis végleges szolgálatnak tekintette a tanítói munkakört, mert nem volt lehetősége továbbtanulni, ez a közösség próbálta meg belopni a Bethlen-féle ármális szövegbe azon kiegészítést, hogy a fejedelmi okirat rendelkezése a tanítók leszármazottaira is vonatkozik. Ez aztán sok további félreértésnek adott okot a kialakuló hivatásos tanítói rend összefüggésében. Ezzel a gondolatmenettel elérkeztünk egy érdekes társadalmi jelenséghez: az erdélyi társadalomban kezd körvonalazódni azon közösség képe, amely később, teljesen önállósult formában, hivatásának már nem a lelkészi szolgálatot tekinti, hanem az egyházi kötelekben maradt iskolák gondviselését és az oktatást. Ez pedig sürgető szükségként kényszerítette az egyházi vezetést arra, hogy a hivatásos tanítói rend szervezeti kiépítésével foglalkozni kezdjen és önálló testületként definiálja a lelkészi rend keretén belül az iskolamesterek közösségét.

Erre nézve igen jelentős Backamadarasi Kiss Gergely szervező munkája és a Főkonzisztórium ez irányban kifejtett tervékenysége a 18. század végén, 19. század elején, melynek folytán a tanítói közösség az egyház második szolgáló rendjévé lépett elő, státusa egyre inkább kezdett közeledni a lelkész jogi helyzetéhez, és rövidesen azal egyenrangúvá vált. Ezt követően már együtt végezték a gyülekezeti szolgálat két sajátos és önállósult feladatát, két különálló, de egyaránt fontos munkaterületen, lelkészi és tanítói minőségben. A lelkészek mellett ezzel tehát létrejött a második „hivatásos” református értelmiségi közösség is, komplementáris megbízással. A lelkész és tanító egy kollégiumban tanult, képzésük első felében egy tanmenetet követtek, ugyanazon tanárok felügyelete alatt, bár az elsajátított tananyagot más-más területen hasznosították: a lelkész a szószéken, a tanító (később a tanár) a katedrán. Nemsokára a képzés differenciálódott, de csak az utolsó fázisban, amikor valamennyi kandidáns már kiszemelte jövődőlbeli szolgálata területét. A két, egymást kiegészítő és az egyházi vezetés szemében egyenrangú szolgálat egymás mellett élt jó egy századon át, hiszen a kommunista korszakig az egyház feladatának tekintette az oktatást is, annak ellenére, hogy az állam néha beleszólt ebbe és szabályozni próbálta, az oktatás bizonyos szintjeit pedig kivonta az egyházi ellenőrzés alól. A kommunista időben ez egyház befolyása megszűnt az oktatásra és csak a lelkészutánpótlás biztosítására korlátozódott.

Mesterséges konfliktus

A kommunista kormány egy dolgot mindenképpen elért azzal, hogy a teológiai oktatást gettóba kényszerítette: a szakszerű teológiai képzést sikerült teljes mértékben izolálnia és visszaszorítania egyetlen épület falain belülre valamennyi magyar protestáns felekezet esetében. Az elszigetelődés miatt a hivatalos egyházban kényszerűségből kialakult egyfajta szűkkörű szemlélet, amely a teológiai képzés kizárólagosságát egyetlen épülethez kötötte. Csak ezzel lehet magyarázni azt a fajta erőteljes ellenállást és negatív kampányt, amely az elmúlt másfél évtizedben bontakozott ki a másutt is végzett

teológiai oktatással szemben. Ebben az összefüggésben egyaránt össztűzbe került a PKE teológiai kara, és talán még inkább a Kolozsváron működő Református Tanárképző Kar, bár a legújabb kori fejlemények azt mutatják, hogy a viszony rendezésére, még egyelőre visszafogottan ugyan, de megvan a hajlandóság mind az egyház, mind az egyházi fenntartással üzemelő Teológia részéről.

Diákjaink több szakon is tanulnak: didaktikai teológia (vallásanárok lesznek) egyéb szakkal párosítva (nyelvek, történelem, művészettörténet stb.), alkalmazott teológia (pasztorálpszichológia), szociális teológia (szociális asszisztencia) és zenepedagógia. Tekintettel arra, hogy nem csak vallásanárokat képezünk, már csak a hagyományban él úgy az intézmény, mint vallásanárképző kar, voltaképpen református tanárok hagyják el a Kart. Ezzel jelentős nyitás történt a korábbi intézményi feladattatkörre és kezdeti szándéknyilatkozatra nézve. Magyarán: nem minden diákunk helyezkedik el vallásanárként. Két kategóriát kell tehát megkülönböztetnünk: akik hivatásuknak tekintik a vallásos nevelést, és akik nem, mégis alapfokú teológiai képzéssel kezdenek hozzá a második szak elvégzése során szerzett képzettségük végzéséhez.

Összegezés

- Valamennyi oktatási intézmény egyetemi szerkezetben és strukturális keretben célirányosabb, hatékonyabb, eredményesebb munkát végezhet, ha maga mögött tudja egyházát és annak vezető testületeit, illetve ismeri azok hosszútávú oktatás-fejlesztési stratégiáját;
- az egyház maximális hasznot húzhat abból az oktatásból, amely az egyetemen folyik, miközben egyetlen fillérjébe sem kerül (sőt, az egyetemen elindított grantok pénzügyi fedezetéből jelentősen profitálhat az egyház egyetemi struktúrákon kívül működő nem egy tudományos közössége), másrészt azon református értelmiségi réteg kiépítését segítheti, amelytől a kommunizmus megfosztotta;
- közös megegyezésen alapuló jogi szabályozás feltétlenül szükséges, mind a református felsőoktatási intézmények (Teológia, PKE, BBTE-RTK), mind a tanszemélyzet és a diákok, illetve a végzősök esetében, e nélkül a bizalmatlanság és a frusztráció perpetuálódik;
- a diákok és a végzősök irányába igen kívánatos lenne éreztetni azt, hogy az egyház nyomon követi sorsukat és figyel tanulmányaikra, másképpen elhidegülnek és elveszítjük őket, így aztán ne csodálkozzunk, hogy nem lesznek mindenben partnerei a helyi lelkésznek.

Végszó

Az egyetemen végzett teológiai oktatás kérdését a Krisztustól kapott missziói parancs összefüggésében kell látnunk: nemcsak hivatalos egyházi keretben, hanem másfajta intézményi rendszerben, de ugyanazt szolgáltni – a gyülekezeteknek nem lelkészt, hanem vallásanárt vagy öntudatos református presbitert és gondnokot nevelni. Egyháztól és gyülekezeti céliránytól független intézményként, egymagában is képes teológiát oktatni (számtalan példa van rá itthon és külföldön egyaránt), de az átadás folyamata meddő és száraz marad, és nélkülözni fog minden gyakorlati kötődést és kapcsolódást azon közösséghez, amely haszonélvezője lehet képzettségének. Alapjában véve a teológiailag is képzett világiak ugyanazon feladatot kaptak a missziói parancsban, mint a szakképesítést kapott lelkészek.